Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
MANUELA CAMPOSA SÁNCHEZA-BORDONY
przedstawiona w dniu 8 lipca 2021 r.[1]

Sprawa C-289/20

IB
przeciwko
FA

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez cour d'appel de Paris (sąd apelacyjny w Paryżu, Francja)]

Odesłanie prejudycjalne – Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości – Jurysdykcja międzynarodowa, uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach małżeńskich – Rozporządzenie (WE) nr 2201/2003 – Pojęcie zwykłego pobytu

1. Pod koniec XX wieku Unia Europejska zajęła się w kontekście współpracy sądowej w sprawach cywilnych, najpierw poprzez traktat z Maastricht[2], a następnie przez traktat z Amsterdamu[3], problemami z zakresu prawa rodzinnego związanymi ze zjawiskiem integracji.

2. Jeśli chodzi o jurysdykcję w sprawach małżeńskich, po pierwszej konwencji, która nie weszła w życie[4], przyjęto rozporządzenie (WE) nr 1347/2000[5], uchylone rozporządzeniem (WE) nr 2201/2003[6], które jest obowiązującym aktem prawnym[7].

3. Trybunał dokonał wykładni art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003 w związku z różnymi odesłaniami prejudycjalnymi[8]. O ile się nie mylę, żadne z nich nie dotyczyło konsekwencji, jakie mogłyby wyniknąć z wykładni owego przepisu polegającej na uznaniu dwóch lub większej liczby miejsc „zwykłego pobytu" jednego z małżonków (lub obojga małżonków).

1 Język oryginału: hiszpański.

2 Traktat o Unii Europejskiej (Dz.U. 1992, C 191, s. 1); w szczególności art. K.3 w związku z art. K.1.

3 Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (wersja skonsolidowana z Amsterdamu) (Dz.U. 1997, C 340, s. 173); w szczególności art. 61.

4 Konwencja z dnia 28 maja 1998 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich (Dz.U. 1998, C 221, s. 1; zwana dalej „konwencją z 1998 r.").

5 Rozporządzenie Rady z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej za dzieci obojga małżonków (Dz.U. 2000, L 150, s. 19).

6 Rozporządzenie Rady z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz.U. 2003, L 338, s. 1).

7 W przedmiocie jego obowiązywania zob. pkt 27 niniejszej opinii.

8 Na przykład w odniesieniu do podwójnego obywatelstwa jednego z małżonków. Wyrok z dnia 16 lipca 2009 r., Hadadi (C-168/08, EU:C:2009:474; zwany dalej „wyrokiem Hadadi").

4. Niniejsze odesłanie prejudycjalne pozwoli zatem Trybunałowi na zajęcie się kwestią, która była podnoszona w innych dziedzinach [9], lecz nie została jeszcze rozstrzygnięta w niniejszej dziedzinie. Odpowiedź będzie wymagała najpierw zdefiniowania pojęcia „zwykłego pobytu", gdy służy ono do określenia jurysdykcji międzynarodowej w sporach dotyczących rozwodu, separacji lub unieważnienia małżeństwa.

I. Ramy prawne. Rozporządzenie nr 2201/2003

5. Zgodnie z motywem 1:

„Wspólnota Europejska postawiła sobie za cel stworzenie przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, w której ramach zapewniony jest swobodny przepływ osób. W tym celu Wspólnota przyjmuje między innymi środki w zakresie współpracy sądowej w sprawach cywilnych niezbędne dla właściwego funkcjonowania rynku wewnętrznego".

6. W motywie 8 stwierdza się:

„W odniesieniu do orzeczeń rozwodowych, o separacji lub unieważnieniu małżeństwa niniejsze rozporządzenie powinno mieć zastosowanie wyłącznie w stosunku do rozwiązania małżeństwa, a nie takich kwestii, jak przyczyny rozwodu, skutki majątkowe małżeństwa lub inne możliwe kwestie uboczne".

7. Zgodnie z art. 3:

„1. W sprawach orzeczeń dotyczących rozwodu, separacji lub unieważnienia małżeństwa jurysdykcję mają sądy państwa członkowskiego,

a) na którego terytorium:

   – oboje małżonkowie mają zwykły pobyt, lub

   – małżonkowie mieli ostatnio oboje zwykły pobyt, o ile jedno z nich ma tam nadal zwykły pobyt, lub

   – strona przeciwna ma zwykły pobyt, lub

   – w przypadku wspólnego pozwu lub wniosku jedno z małżonków ma zwykły pobyt, lub

   – powód lub wnioskodawca ma zwykły pobyt, jeżeli przebywał tam od przynajmniej roku bezpośrednio przed wniesieniem pozwu lub wniosku, lub

   – powód lub wnioskodawca ma zwykły pobyt, jeżeli przebywał tam przynajmniej od sześciu miesięcy bezpośrednio przed wniesieniem pozwu lub wniosku i jest obywatelem tego państwa członkowskiego lub, w przypadku Zjednoczonego Królestwa i Irlandii, ma tam swój »domicile«;

[9] Zobacz w sprawach dotyczących dziedziczenia wyrok z dnia 16 lipca 2020 r., E.E. (jurysdykcja i prawo właściwe dla dziedziczenia) [C-80/19, EU:C:2020:569; zwany dalej „wyrokiem E.E. (jurysdykcja i prawo właściwe dla dziedziczenia)"].

b) którego obywatelstwo posiadają oboje małżonkowie lub, w przypadku Zjednoczonego Królestwa i Irlandii, w którym mają swój wspólny »domicile«;

[…]”.

II. Okoliczności faktyczne, postępowanie i pytania prejudycjalne

8. FA, obywatelka irlandzka, i IB, obywatel francuski, zawarli związek małżeński w Irlandii w 1994 r. Mają oni troje obecnie pełnoletnich dzieci.

9. W dniu 28 grudnia 2018 r. IB wniósł pozew o rozwód do tribunal de grande instance de Paris (sądu wielkiej instancji w Paryżu, Francja).

10. Postanowieniem z dnia 11 lipca 2019 r. juge aux affaires familiales du tribunal de grande instance de Paris (wydział do spraw rodzinnych sądu okręgowego w Paryżu, Francja) stwierdził brak jurysdykcji sądów francuskich do orzekania w przedmiocie rozwodu. Sąd ten oparł swoje orzeczenie na następujących okolicznościach faktycznych:

– Miejsce zamieszkania rodziny znajdowało się w Irlandii, gdzie rodzina osiedliła się w 1999 r. i zakupiła nieruchomość stanowiącą miejsce zamieszkania małżonków; dzieci również mieszkały w Irlandii i uczyły się tam.

– Nie doszło do żadnej separacji między małżonkami i nic nie wskazywało na to, że mieli oni wspólną wolę przeniesienia miejsca zamieszkania małżonków do Francji.

– Istniały natomiast liczne okoliczności, które wskazywały na osobistą i rodzinną więź IB z Irlandią, gdzie przyjeżdżał on w każdy weekend do swojej żony i dzieci i gdzie regularnie uprawiał aktywność sportową i spędzał wolny czas.

– W okresie sześciu miesięcy poprzedzających wniesienie pozwu (a zatem po dniu 27 czerwca 2018 r.) nie nastąpiła żadna zmiana stylu życia IB, pozwalająca na wyciągnięcie wniosku, że opuścił on swoje miejsce zamieszkania w Irlandii. Przeciwnie, prowadził on nadal to samo życie rodzinne do świąt Bożego Narodzenia w 2018 r., które spędził ze swoją małżonką i dziećmi w domu rodzinnym.

– Związek IB z Irlandią nie wyklucza jego związku z Francją, gdzie wyjeżdża on od 2017 r. w każdym tygodniu, aby pracować. IB faktycznie ma dwa miejsca pobytu, jedno w tygodniu ustanowione dla celów zawodowych w Paryżu, zaś drugie, w pozostałym czasie, z małżonką i dziećmi w Irlandii.

11. IB wniósł apelację od postanowienia sądu pierwszej instancji do cour d’appel de Paris (sądu apelacyjnego w Paryżu, Francja), wnosząc o jego uchylenie i stwierdzenie, że sądy francuskie są właściwe miejscowo do orzekania w przedmiocie rozwodu. W szczególności IB zakwestionował stwierdzenie o braku zamiaru ustanowienia we Francji „stałego lub zwykłego ośrodka swoich interesów życiowych z zamiarem nadania mu trwałego charakteru”.

12. FA wniosła do sądu apelacyjnego o utrzymanie w mocy zaskarżonego postanowienia.

13. Zdaniem cour d'appel de Paris (sądu apelacyjnego w Paryżu) co najmniej sześć miesięcy przed wniesieniem pozwu rozwodowego IB ustanowił we Francji stały i trwały pobyt, nie tracąc jednak pobytu w Irlandii, gdzie zachowywał więzi rodzinne i gdzie przebywał z przyczyn osobistych, tak samo regularnie jak wcześniej.

14. Cour d'appel de Paris uważa zatem, że IB utrzymuje we Francji pobyt cechujący się stabilnością i stałością, które nadają mu charakter zwykłego pobytu, a jednocześnie pobyt o takich samych cechach w Irlandii.

15. Cour d'appel de Paris wywodzi z tego, że sądy francuski i irlandzki mogłyby mieć w równym stopniu jurysdykcję do orzekania w przedmiocie rozwodu zgodnie z art. 3 ust. 1 lit. a) tiret piąte i szóste rozporządzenia nr 2201/2003.

16. W tym kontekście cour d'appel de Paris uważa, że wykładnia pojęcia „zwykłego pobytu" jest niezbędna, w związku z czym kieruje do Trybunału następujące pytanie prejudycjalne:

„Czy jeżeli, tak jak w niniejszej sprawie, z okoliczności faktycznych wynika, że jedno z małżonków dzieli swoje życie między dwa państwa członkowskie, można uznać, w rozumieniu art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003 i w celu jego stosowania, iż małżonek ten ma zwykły pobyt w dwóch państwach członkowskich, co oznacza, że jeżeli przesłanki wymienione w tym artykule zostały spełnione w dwóch państwach członkowskich, sądy tych dwóch państw mają w równym stopniu jurysdykcję do orzekania w przedmiocie rozwodu?".

III. Postępowanie przed Trybunałem

17. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym wpłynął do sekretariatu Trybunału w dniu 30 czerwca 2020 r.

18. Uwagi na piśmie zostały przedstawione przez FA, rządy niemiecki, francuski, Irlandię i rząd portugalski, a także przez Komisję Europejską.

19. W dniu 17 lutego 2021 r. IB złożył uzasadniony wniosek o przeprowadzenie rozprawy. IB zgodził się jednak, ze względu na kryzys zdrowotny, na zastąpienie rozprawy uwagami na piśmie, i tak zdecydowano. Uwagi na piśmie w miejsce rozprawy zostały przedstawione przez IB, a także przez rząd francuski i Irlandię oraz przez Komisję.

IV. Analiza

A. Uwagi wstępne

20. Pytanie prejudycjalne opiera się na założeniu, że dana osoba „dzieli swoje życie między dwa państwa członkowskie"[10]. Sąd odsyłający zmierza do ustalenia wpływu tego czynnika przy określaniu, który sąd ma jurysdykcję do rozpoznania pozwu o rozwód.

[10] Badanie socjologiczne wykazałoby prawdopodobnie obecny wzrost liczby przypadków, w których dana osoba (lub oboje małżonków) znajduje się w takiej samej sytuacji.

21. Odpowiedź wymaga zajęcia stanowiska w przedmiocie tego, co należy rozumieć pod pojęciem „zwykłego pobytu" osoby dorosłej dla celów art. 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 2201/2003. Gdyby potwierdziło się, że IB *może* mieć zwykły pobyt w rozumieniu tego przepisu w dwóch państwach członkowskich, należałoby rozważyć, czy sądy obu tych państw mają również jurysdykcję do orzekania w przedmiocie rozwodu.

22. Aby lepiej zrozumieć mający zastosowanie przepis, odniosę się przede wszystkim do jego kontekstu.

23. Rozporządzenie nr 2201/2003 reguluje jurysdykcję międzynarodową w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy między organami we wszystkich państwach Unii Europejskiej z wyjątkiem Danii.

24. Nie jest to pierwszy akt prawny w tej dziedzinie. Jak już wspomniałam, w 1998 r. została zawarta konwencja dotycząca tych samych kwestii (aczkolwiek bardziej ograniczona, co się tyczy odpowiedzialności rodzicielskiej). Dołączono do niej sprawozdanie wyjaśniające, w którym przedstawiono uzasadnienie jej zasad [11].

25. Konwencja z 1998 r. nie weszła w życie. Gdy wkrótce potem Wspólnota uzyskała kompetencje w dziedzinie współpracy sądowej w sprawach cywilnych, postanowienia tej konwencji zostały włączone do rozporządzenia nr 1347/2000, w którego motywie 6 podkreślono konieczność ciągłości między aktami.

26. Trzy lata później rozporządzenie nr 2201/2003 zastąpiło rozporządzenie nr 1347/2000, rozszerzając jego zakres stosowania na postępowania i orzeczenia dotyczące odpowiedzialności rodzicielskiej, niezwiązane z postępowaniami w sprawach małżeńskich. Utrzymało ono natomiast w mocy przepisy dotyczące jurysdykcji międzynarodowej w sporach dotyczących rozwodu, separacji i unieważnienia małżeństwa.

27. Okres obowiązywania rozporządzenia nr 2201/2003 zakończy się w dniu 1 sierpnia 2022 r., ponieważ w dniu 25 czerwca 2019 r. przyjęto rozporządzenie (UE) 2019/1111 [12] mające na celu usunięcie braków w stosowaniu tego rozporządzenia w odniesieniu do postępowań dotyczących dziecka. Jurysdykcja międzynarodowa sądów w sytuacjach kryzysu małżeńskiego pozostaje bez zmian.

[11] Sprawozdanie wyjaśniające do konwencji zawartej na podstawie art. K.3 Traktatu o Unii Europejskiej w sprawie jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich (Dz.U. 1998, C 221, s. 27, zwane dalej „sprawozdaniem Borrás"). Zostało ono zatwierdzone przez Radę w dniu 28 maja 1998 r.

[12] Rozporządzenie Rady w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (wersja przekształcona) (Dz.U. 2019, L 178, s. 1). Z zastrzeżeniem przepisów przejściowych zawartych w jego art. 100 rozporządzenie to uchyli obowiązujące rozporządzenie od dnia 1 sierpnia 2022 r.: zob. art. 104.

28. Tożsamość przepisów o jurysdykcji w sprawach dotyczących rozwodu, separacji i unieważnienia małżeństwa w kolejnych aktach prawnych oraz brak ich wyjaśnienia w rozporządzeniu nr 2201/2003 sprawiają, że wcześniejsze akty prawne (w szczególności w związku ze sprawozdaniem Borrás) są kluczowe, choć nie jedyne, dla zrozumienia pojęcia „zwykłego pobytu" użytego w art. 3 tego rozporządzenia [13].

B. „Zwykły pobyt" w rozumieniu art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003

29. Artykuł 3 rozporządzenia nr 2201/2003 stanowi część aktu prawnego, który służy zagwarantowaniu w jego własnym zakresie swobody przepływu osób w europejskiej przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości [14].

30. Prawidłowe rozumienie swobody przemieszczania się wymaga od państw członkowskich powstrzymania się zarówno od nakładania bezpośrednich ograniczeń na korzystanie z niej, jak i od tworzenia przeszkód, które pośrednio mają podobne skutki zniechęcające.

31. Różnice między państwami członkowskimi w zakresie prawa rodzinnego lub trudności, jakie napotyka dana osoba w celu uznania jej stanu cywilnego poza państwem członkowskim, w którym stan ten został stwierdzony, mogą wywołać takie zniechęcające skutki.

32. Mając świadomość tej okoliczności, prawodawca europejski ustanowił jednolite ramy prawne w celu ułatwienia dostępu do sądów państw członkowskich w sporach dotyczących rozwodów, separacji i unieważnienia małżeństwa, zawierających element zagraniczny, jak również w celu wzajemnego uznawania wydanych orzeczeń [15].

33. Artykuł 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 2201/2003 odnosi się wielokrotnie do zwykłego pobytu jednego lub obojga małżonków w celu określenia, które sądy mają jurysdykcję do rozstrzygania takich sporów.

[13] Zobacz motyw 6 rozporządzenia nr 1347/2000 i motyw 3 rozporządzenia nr 2201/2003. W wyroku z dnia 29 listopada 2007 r., Sundelind Lopez (C-68/07, EU:C:2007:740, pkt 26; zwanym dalej „wyrokiem Sundelind Lopez"), przywołano motywy rozporządzenia nr 1347/2000w celu dokonania wykładni obowiązującego art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003. Powoływanie się na sprawozdanie Borrás w celu poparcia wykładni obowiązującego rozporządzenia jest częste w opiniach rzeczników generalnych – zob. opinie: rzecznik generalnej E. Sharpston w sprawie Purrucker (C-256/09, EU:C:2010:296, pkt 13, 84, 85, 86); rzecznik generalnej J. Kokott w sprawie Hadadi (C-168/08, EU:C:2009:152, pkt 37, 57, 58); rzecznika generalnego Y. Bota w sprawie Liberato (C-386/17, EU:C:2018:670, pkt 55, 69); lub rzecznika generalnego H. Saugmandsgaarda Øe w sprawie UD (C-393/18 PPU, EU:C:2018:749, pkt 28).

[14] Wyrok z dnia 13 października 2016 r., Mikołajczyk (C-294/15, EU:C:2016:772, pkt 33): „[…] jak wynika z motywu 1 rozporządzenia nr 2201/2003, akt ten przyczynia się do utworzenia przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, w ramach której zapewniony jest swobodny przepływ osób".

[15] Motyw 4 rozporządzenia nr 1347/2000.

1. Wykładnia autonomiczna

a) Podejście do pojęcia zwykłego pobytu w innych aktach prawnych

1) Uwagi ogólne

34. W wielu aktach prawnych Unii Europejskiej dotyczących współpracy sądowej w dziedzinie prawa rodzinnego, zgodnie z niektórymi wielostronnymi konwencjami międzynarodowymi [16], zwykły pobyt zainteresowanej strony (zainteresowanych stron) został przyjęty jako kryterium jurysdykcji międzynarodowej (bezpośredniej lub w ramach uznawania orzeczeń) oraz łącznik norm kolizyjnych [17].

35. Zwykły pobyt jest również częstym kryterium w innych dziedzinach prawa Unii [18] i w konwencjach międzynarodowych [19]. Wspólną cechą odnośnych aktów prawnych jest to, że zwykle nie definiują one tego pojęcia, ani nie odsyłają do przepisów prawa państw członkowskich (lub państw będących stronami) w celu jego wykładni [20].

36. W języku potocznym wyrażenie „zwykły pobyt" oznacza regularny lub stały pobyt w określonym miejscu. Jego użycie w sensie prawnym wymaga jednak czegoś więcej niż wykładni ograniczonej do zwykłego znaczenia słów [21].

37. W preambułach, sprawozdaniach wyjaśniających, pracach przygotowawczych i orzecznictwie Trybunału widoczna jest tendencja do utożsamiania zwykłego pobytu z „ośrodkiem interesów życiowych" danej osoby. W celu jego określenia in abstracto zestawia się pewne *łączniki*; in concreto dokonuje się oceny tych łączników w świetle okoliczności każdego przypadku [22].

38. Charakter interesów, jak również istotne aspekty i przesłanki (w ostateczności *łączniki*), które określą zwykły pobyt danej osoby, zostaną określone przez kontekst przepisu zawierającego to kryterium ustalenia jurysdykcji. Ponadto należy wziąć pod uwagę cel tego przepisu oraz całość przepisów, w które się wpisuje.

[16] Na przykład w Konwencji o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich, sporządzonej w Hadze w dniu 5 października 1961 r.; Konwencji o uznawaniu rozwodów i separacji, sporządzonej w Hadze w dniu 1 czerwca 1970 r.; Konwencji o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzonej w Hadze w dniu 19 października 1996 r.; lub Europejskiej konwencji o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, sporządzonej w Luksemburgu w dniu 20 maja 1980 r.

[17] Odchodzi się od tradycyjnych kryteriów, takich jak obywatelstwo czy miejsce zamieszkania, które wcześniej były preferowane jako wyraz związku między jednostką a systemem prawnym, lub są one spychane na drugi plan.

[18] Zobacz np. rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 883/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego (Dz.U. 2004, L 166, s. 1), w którym to rozporządzeniu użyto zwrotu „zamieszkanie". W jego art. 1 lit. j) określono, że jest to „miejsce, w którym osoba zwykle przebywa". W wyroku z dnia 5 czerwca 2014 r., I (C-255/13, EU:C:2014:1291), dokonano w tym kontekście rozróżnienia między „zamieszkaniem" a „pobytem".

[19] Na przykład Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule w dniu 11 maja 2011 r. (art. 44).

[20] Brak ten opiera się na zamiarze niewpływania na inne akty, w których posłużono się tym samym pojęciem, zdaniem P. Lagarde, *Sprawozdanie wyjaśniające do Konwencji o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzonej w Hadze w dniu 19 października 1996 r.*, [w:] *Actes et documents de la Dix-huitième session de la Conférence de La Haye de droit international privé*, 1996, tom II, s. 552, pkt 40.

[21] Zobacz podobnie opinia rzecznik generalnej J. Kokott w sprawie A (C-523/07, EU:C:2009:39, pkt 15) w odniesieniu do miejsca stałego pobytu, o którym mowa w art. 8 rozporządzenia nr 2201/2003.

[22] Oczywiście taka ocena ad casum jest zadaniem sądów krajowych. Ponieważ ocena ta dotyczy konkretnego przypadku, „[w]tyczne udzielone w ramach jednej sprawy mogą zostać zastosowane w innej sprawie wyłącznie przy zachowaniu dużej ostrożności". Wyrok z dnia 28 czerwca 2018 r., HR (C-512/17, EU:C:2018:513, pkt 54; zwany dalej „wyrokiem HR").

39. Jak przypomniał Trybunał, pojęcie zwykłego pobytu i jego wykładnia w kontekście rozporządzenia nr 2201/2003 mają charakter autonomiczny [23]. Kontekst i cel przepisów tego rozporządzenia będą zatem określać granice stosowania analogii i ekstrapolacji między dziedzinami prawa [24].

2) W przedmiocie innych obszarów współpracy sądowej w sprawach cywilnych

i) Zwykły pobyt dziecka

40. W odniesieniu do miejsca pobytu dzieci w sporach z zakresu odpowiedzialności rodzicielskiej Trybunał zrównuje je z ośrodkiem interesów życiowych dzieci, które określa poprzez połączenie przesłanek:

– wybranych ze względu na ich trafność lub zgodność z kontekstem przepisu, w którym kryterium [25] jest zawarte, oraz z celami rozporządzenia nr 2201/2003, skupionymi na dobru dziecka [26]; oraz

– stosowanych (i wyważanych) przy uwzględnieniu całości szczególnych okoliczności danego przypadku [27].

41. Trybunał odrzuca natomiast możliwość prostego przejęcia definicji lub wykładni tego pojęcia w innych dziedzinach prawa Unii (w szczególności w dziedzinie zabezpieczenia społecznego i służby cywilnej). Właśnie dlatego, że kontekst jest odmienny, „nie można [ich] stosować bezpośrednio w ramach oceny miejsca stałego pobytu dzieci w rozumieniu art. 8 ust. 1 rozporządzenia [nr 2201/2003]” [28].

ii) Miejsce zwykłego pobytu zmarłego

42. To samo podejście stosuje się odpowiednio do określenia miejsca zwykłego pobytu zmarłego, które to wyrażenie jest użyte w rozporządzeniu (UE) nr 650/2012 [29].

43. W motywach tego ostatniego rozporządzenia wskazuje się takie miejsce pobytu jako „ośrodek interesów […] życia rodzinnego i społecznego” zmarłego oraz proponuje się jego określenie na podstawie „ogólnej oceny okoliczności życia zmarłego w latach poprzedzających jego śmierć i w chwili jego śmierci, uwzględniając wszystkie istotne elementy faktyczne, w szczególności czas

[23] Ibidem, pkt 40: „Wobec braku w tym rozporządzeniu [nr 2201/2003] definicji pojęcia »miejsca zwykłego pobytu« […] lub odesłania do prawa państw krajowych w tym względzie Trybunał wielokrotnie orzekał, że chodzi tu o autonomiczne pojęcie prawa Unii, które należy interpretować z uwzględnieniem kontekstu, w jaki wpisują się przepisy posługujące się nim, oraz celów rozporządzenia”. Wykładnia autonomiczna jest również preferowana w dziedzinie konwencji: zob. pkt 35 i przypis 20 niniejszej opinii.

[24] Nie zgadzam się zatem z twierdzeniem Francji, że *samo pojęcie* miejsca zwykłego pobytu w tym i w innych rozporządzeniach [w szczególności w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.U. 2012, L 201, s. 107)] powinno być wspólne.

[25] Znaczenie mają przepisy, które odnoszą się do zwykłego pobytu jako kryterium jurysdykcji, a także art. 11 rozporządzenia nr 2201/2003 w odniesieniu do bezprawnego uprowadzenia dziecka. Zobacz wyrok HR w odniesieniu do pierwszego przypadku; oraz wyrok z dnia 8 czerwca 2017 r., OL (C-111/17 PPU, EU:C:2017:436; zwany dalej „wyrokiem OL”), w odniesieniu do drugiego przypadku.

[26] Motyw 12 rozporządzenia nr 2201/2003; zob. m.in. wyroki: z dnia 2 kwietnia 2009 r., A (C-523/07, EU:C:2009:225, pkt 35; zwany dalej „wyrokiem A”); OL, pkt 66; HR, pkt 59. Oczywiście element ten nie występuje w przypadku zwykłego pobytu osoby dorosłej.

[27] Zobacz m.in. wyroki: A, pkt 37 i nast.; z dnia 22 grudnia 2010 r., Mercredi (C-497/10 PPU, EU:C:2010:829, pkt 47 i nast.); OL, pkt 42 i nast.

[28] Wyrok A, pkt 36.

[29] Ostatnie miejsce zwykłego pobytu zmarłego jest ogólnym łącznikiem dla ustalenia jurysdykcji międzynarodowej i prawa właściwego.

trwania i regularność obecności zmarłego w danym państwie oraz warunki i powody tej obecności". Tak ustalone miejsce zwykłego pobytu „powinno wykazywać ścisły i stabilny związek [między daną sprawą spadkową a] […] danym państwem, uwzględniając konkretne cele niniejszego rozporządzenia" [30].

iii) Miejsce zwykłego pobytu niewypłacalnego dłużnika

44. Miejsce zwykłego pobytu jest wreszcie (pośrednim) kryterium jurysdykcji międzynarodowej, a co za tym idzie łącznikiem normy kolizyjnej w rozporządzeniu (UE) 2015/848 w sprawie postępowania upadłościowego [31].

45. W art. 3 ust. 1 tego rozporządzenia domniemywa się, że „głównym ośrodkiem podstawowej działalności" dłużnika, w przypadku osoby fizycznej, jest jego miejsce zwykłego pobytu. W tej dziedzinie istotne są interesy ekonomiczne i finansowe; przesłanki, które należy ocenić, to te, które umożliwiają osobom trzecim łatwe zweryfikowanie owego „głównego ośrodka podstawowej działalności" [32].

b) Dostosowanie tego podejścia do art. 3 ust. 1 rozporządzenia nr 2201/2003

46. Opisane podejście, ze względu na swoją elastyczność, jest odpowiednie do określenia zwykłego pobytu, o którym mowa w art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003, tak aby umożliwić ustalenie jurysdykcji sądów państwa członkowskiego w sprawach dotyczących rozwodu, separacji i unieważnienia małżeństwa.

47. W rozporządzeniu nie ma żadnych wskazówek co do tego, czym jest lub jak należy określić „zwykły pobyt" osoby dorosłej w sytuacji kryzysu małżeńskiego. Nie ma też żadnych odniesień do krajowych porządków prawnych w tym zakresie. Ten brak jest celowym wyborem (i wspólnym dla poprzednich aktów prawnych).

48. Podkreśla to sprawozdanie Borrás, w którym wskazuje się, że:

– Odbyła się dyskusja na ten temat, dotycząca włączenia (obecnego) tiret szóstego do art. 3 ust. 1 lit. a) [33]; ostatecznie wykluczono wprowadzenie przepisu określającego miejsce zwykłego pobytu dla celów konwencji z 1998 r. [34].

– „Szczególną uwagę" zwrócono na definicję stosowaną przez Trybunał w innych dziedzinach, zgodnie z którą miejsce „zwykłego pobytu" to „miejsce, w którym zainteresowany ustanowił, z zamiarem nadania mu trwałego charakteru, stały lub zwykły ośrodek swych interesów życiowych" [35].

30 Motywy 23 i 24. Zobacz także moja opinia w sprawie E.E. (C-80/19, EU:C:2020:230, pkt 45 i nast.); oraz wyrok E.E. (jurysdykcja i prawo właściwe dla dziedziczenia), pkt 38–40.

31 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego (Dz.U. 2015, L 141, s. 19).

32 Motyw 28 rozporządzenia 2015/848; wyrok z dnia 16 lipca 2020 r., Novo Banco (C-253/19, EU:C:2020:585, pkt 21).

33 Odpowiednikiem w konwencji z 1998 r. był art. 2 ust. 1 lit. a) tiret szóste.

34 Sprawozdanie Borrás, pkt 32.

35 Ibidem. Definicja ta odpowiada sprawom w dziedzinie służby cywilnej i zabezpieczenia społecznego.

– Inne propozycje zostały odrzucone [36], co pozwala uznać, że ta, na którą zwrócono „szczególną uwagę", została przyjęta jako pojęcie robocze podczas negocjacji.

49. Biorąc pod uwagę ciągłość między konwencją z 1998 r. a obowiązującym rozporządzeniem, można wywnioskować, że obecne kryteria jurysdykcji międzynarodowej w sporach dotyczących rozwodów, separacji i unieważnienia małżeństwa opierają się na tym samym celu.

50. Jak już wspomniałem, określenie interesów mających znaczenie przy określaniu miejsca zwykłego pobytu małżonków oraz wybór łączników, które w ramach wspólnej oceny prowadzą do ustalenia tego miejsca w każdym przypadku, muszą być dokonywane w sposób autonomiczny, z uwzględnieniem kontekstu przepisu i celu rozporządzenia nr 2201/2003 [37].

51. Ponadto nie należy zapominać, że w takich sprawach sytuacja może ulec szybkiej zmianie, właśnie ze względu na kryzys małżeński. W przypadku małżonków posiadających różne obywatelstwa często dochodzi do zmiany miejsca zwykłego pobytu, po której może nastąpić powrót jednego z małżonków do jego państwa członkowskiego pochodzenia.

2. Kontekst art. 3 i cel rozporządzenia nr 2201/2003

a) Uściślenie: funkcje zwykłego pobytu w sekcji 1 rozdziału II rozporządzenia nr 2201/2003 oraz jednolitość pojęcia

52. Zwykły pobyt i obywatelstwo państwa członkowskiego są kluczowymi elementami sekcji 1 („Rozwód, separacja i unieważnienie małżeństwa") w rozdziale II („Jurysdykcja") rozporządzenia nr 2201/2003.

53. Elementy te pełnią dwie funkcje: umożliwiają ustalenie jurysdykcji międzynarodowej w sporach dotyczących kryzysu małżeńskiego zgodnie z art. 3 oraz określenie zakresu zastosowania tej sekcji zgodnie z art. 6 i 7 [38].

54. Pojęcie „zwykłego pobytu" jest takie samo w obu przypadkach, w związku z czym definicja, która zostanie przyjęta w ramach art. 3 ust. 1, ma znaczenie dla art. 6 i 7. Wynika to z motywu 8 rozporządzenia nr 1347/2000, które poprzedza niniejsze rozporządzenie, gdy rozszerza on stosowanie tego aktu prawnego na obywateli państw trzecich, „którzy są wystarczająco silnie związani z terytorium jednego z państw członkowskich, *zgodnie z zasadami jurysdykcji ustanowionymi w tym rozporządzeniu*" [39].

[36] Ibidem.

[37] Punkty 38 i 39 niniejszej opinii.

[38] Na mocy art. 6 przepisy dotyczące jurysdykcji obowiązujące na mocy prawa każdego z państw członkowskich nie mogą być stosowane w sporach, w których pozwany ma zwykły pobyt na terytorium jednego z nich lub jest obywatelem jednego z nich (lub, w przypadku Irlandii, ma „domicile" na tym terytorium). W wyroku Sundelind Lopez Trybunał stwierdził, że pozostała jurysdykcja może być stosowana wobec jednostki, która nie ma zwykłego pobytu w jednym z państw członkowskich lub nie jest obywatelem któregoś z tych państw, pod warunkiem że żadne państwo członkowskie nie ma jurysdykcji na mocy rozporządzenia.

[39] Wyróżnienie moje.

b) Kryterium jurysdykcji międzynarodowej ad hoc

55. W sytuacjach kryzysu małżeńskiego art. 3 ust. 1 lit. a) i b) rozporządzenia nr 2201/2003 ustanawia jurysdykcje międzynarodowe oparte na okolicznościach osobistych dotyczących jednego lub obojga małżonków. Są to jurysdykcje wyłączne i nie ma między nimi hierarchii [40].

56. Lista sądów posiadających jurysdykcję odpowiada kryteriom określonym w art. 3 rozporządzenia nr 1347/2000, a przepis ten odpowiada kryteriom określonym w art. 2 konwencji z 1998 r. W odniesieniu do miejsca zwykłego pobytu kryteria te dotyczą:

– miejsca zwykłego pobytu *wspólnego dla obu stron* lub miejsca, które było wspólne dla obu stron w przeszłości [41];

– miejsca zwykłego pobytu *jednej ze stron*:

  – po uzgodnieniu z drugą stroną, jeżeli pozew lub wniosek jest wspólny; w takim przypadku jurysdykcję mogą mieć sądy państwa członkowskiego, w którym powód lub pozwany ma miejsce zwykłego pobytu;

  – jeżeli jest to miejsce zwykłego pobytu pozwanego;

  – jeżeli jest to miejsce zwykłego pobytu powoda, pod warunkiem że pobyt ten trwał co najmniej rok przed wniesieniem pozwu lub sześć miesięcy, w przypadku gdy znajduje się w państwie członkowskim, którego obywatelem jest powód (lub, w przypadku Zjednoczonego Królestwa i Irlandii, jeżeli powód ma tam swój „domicile").

57. W sprawozdaniu Borrás wyjaśniono wybór jurysdykcji i ich alternatywność w następujący sposób: odpowiadają one interesom stron, obejmują elastyczne uregulowanie, dostosowane do mobilności osób, oraz wskazują na bliskość rozumianą jako rzeczywisty związek między daną osobą a państwem członkowskim. Krótko mówiąc, mają one służyć „ułatwieniom dla jednostki przy jednoczesnym zachowaniu pewności prawa" [42].

58. Trybunał potwierdził te wyjaśnienia w różnych wyrokach wydanych w odniesieniu do art. 3 ust. 1 rozporządzenia nr 2201/2003 [43].

[40] Wyrok Hadadi, pkt 48. Nie istnieje formalna hierarchia między jurysdykcjami, pomimo głosów opowiadających się za wprowadzeniem takiej hierarchii przy okazji przekształcania rozporządzenia (wyrażonych przez Groupe européen de droit international privé na posiedzeniu w Antwerpii we wrześniu 2018 r.: https://www.gedip-egpil.eu/documents/Anvers%202018/DivorceCompletV5.7.2.19.pdf). W nowym art. 3 zachowano te same zasady jurysdykcji, wszystkie na tym samym poziomie. Stopień akceptacji każdej z tych zasad jest inny: w tym względzie w sprawozdaniu Borrás, pkt 30 i 32, podkreślono, że niektóre z włączonych kryteriów były szeroko przyjmowane w państwach członkowskich, natomiast inne wymagały osiągnięcia kompromisu politycznego. Te ostatnie odpowiadają obecnie piątemu i szóstemu tiret art. 3 ust. 1 lit. a).

[41] W tym drugim przypadku jedno z małżonków musi nadal mieć miejsce zamieszkania w tym państwie. Nie określono chwili, w której okoliczność ta powinna zostać stwierdzona. Tiret piąte i szóste wskazują na chwilę wniesienia pozwu i rozsądne wydaje się zastosowanie tej samej wskazówki do pozostałych sądów.

[42] Sprawozdanie Borrás, pkt 27, 28 i 30. W rozporządzeniu nr 1347/2000 motyw 12 wskazywał na istnienie rzeczywistego związku między stroną a państwem członkowskim sprawującym jurysdykcję, bez rozróżnienia między sporami dotyczącymi kryzysu małżeńskiego a sporami dotyczącymi odpowiedzialności rodzicielskiej.

[43] Wyroki: Sundelind Lopez, pkt 26; Hadadi, pkt 48; z dnia 13 października 2016 r., Mikołajczyk (C-294/15, EU:C:2016:772, pkt 49, 50).

59. W sprawozdaniu Borrás wskazano również, że możliwość wniesienia pozwu w miejscu odpowiadającym jedynie ośrodkowi interesów życiowych jednego z małżonków, w przypadku gdy nie jest to ośrodek interesów życiowych pozwanego i nie ma porozumienia między małżonkami, została uwzględniona w tekście, ponieważ stanowiła warunek sine qua non przyjęcia konwencji z 1998 r. przez niektóre państwa [44].

60. Odzwierciedla to obawy dotyczące szczególnego przypadku wyprowadzki współmałżonka, który w wyniku kryzysu małżeńskiego przenosi się do innego państwa członkowskiego, o czym wspomniano powyżej [45]. Takie wyprowadzenie się często wiąże się z powrotem, nawet natychmiastowym, do państwa jego miejsca zamieszkania przed zawarciem małżeństwa lub do państwa, którego jest obywatelem. W takich przypadkach możliwe jest dokonanie oceny związku między jednostką a sądem posiadającym jurysdykcję, nawet jeśli nie utrwaliła się jeszcze obiektywna bliskość geograficzna.

3. Zwykły pobyt służący ustaleniu jurysdykcji międzynarodowej

61. Pojęcie, na którym opierają się jurysdykcje ustanowione w art. 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 2201/2003:

– Odpowiada ośrodkowi interesów *życiowych* jednostki, przy czym za takie uważa się interesy związane z życiem społecznym i rodzinnym. Lokalizacja interesów *zawodowych* i *majątkowych* przyczynia się do określenia tego ośrodka; jednakże same te czynniki nie mogą podważyć znaczenia interesów osobistych, gdy ich położenie geograficzne nie jest zbieżne.

– Zakłada co do zasady *pobyt* (a nie samą obecność) jednostki w danym miejscu w sposób kwalifikowany: albo dlatego, że jest on trwały, albo dlatego, że cechuje się pewną regularnością lub stałością, dzięki czemu spełnione są warunki rzeczywistej integracji ze środowiskiem społecznym.

62. Określenie pobytu jako „zwykłego pobytu" osoby dorosłej nie jest w *każdym razie* uzależnione od upływu określonego czasu. Nie jest ono również uzależnione od tego, czy w tym okresie utrwali się *obiektywna* bliskość geograficzna między jednostką a sądem orzekającym w sprawie rozwodu, separacji lub unieważnienia małżeństwa.

63. Jeżeli art. 3 ust. 1 lit. a) tiret piąte i szóste rozporządzenia nr 2201/2003 wymaga, aby oprócz zwykłego pobytu były spełnione pewne wymogi dotyczące czasu, to dlatego, że owe wymogi nie są istotne na tyle, aby sam pobyt mógł być zakwalifikowany jako „zwykły" [46].

64. Wymóg upływu jednego roku w państwie zwykłego pobytu powoda lub sześciu miesięcy, gdy jest to państwo jego obywatelstwa (w danym przypadku „domicile"), relatywizuje wagę czynnika „czasu" jako wskaźnika zwykłego charakteru pobytu.

65. Można zatem słusznie przyjąć, że w rozumieniu art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003 prawie natychmiastowe (lub po krótkim czasie) nabycie zwykłego pobytu przez małżonka jest możliwe w wyniku przeniesienia w następstwie kryzysu małżeńskiego.

[44] Przypis 40 niniejszej opinii.

[45] Punkt 51 niniejszej opinii.

[46] Wprowadzenie tych wymogów jest zwykle tłumaczone jako świadczące o zamiarze ograniczenia forum actoris ustanowionego w dwóch ostatnich tiret zawartych w art. 3 ust. 1 lit. a). Wyjaśnienie to, choć trafne, nie przeczy konsekwencjom tych wymogów dla pojęcia zwykłego pobytu.

66. W tych okolicznościach czas trwania, regularność lub stałość fizycznej obecności, które zwykle charakteryzują „zwykły pobyt", mogą być uzupełnione lub nawet zastąpione *zamiarem* dorosłej osoby osiedlenia się i zintegrowania w innym państwie (lub ponownego osiedlenia się i reintegracji w państwie pochodzenia) poprzez nabycie nowego zwykłego pobytu i porzucenie poprzedniego [47].

67. Zamiar ten może istnieć od samego początku lub kształtować się stopniowo. W obu przypadkach, aby można go było uwzględnić, musi on być rozpoznawalny za pomocą konkretnych elementów lub oznak zewnętrznych [48]. W przeciwnym razie stosowanie przepisu ustalającego jurysdykcję stałoby się nadmiernie utrudnione, a nawet niemożliwe.

68. Aby uznać, że dana osoba posiada ośrodek interesów życiowych (lub, w zależności od przypadku, ma zamiar jego ustanowienia) w danym miejscu, dla celów art. 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 2201/2003 należy wziąć pod uwagę, podobnie jak w innych bliskich dziedzinach [49], wszystkie czynniki mogące świadczyć o więzi życiowej między daną osobą a tym miejscem.

69. W szczególności charakter taki mogą mieć warunki i przyczyny pobytu danej osoby na terytorium oraz, z uwzględnieniem niuansów, które wskazałem powyżej, czas trwania i regularność pobytu. Przykładowo przesłanki te mogą być następujące:

– dane miejsce odpowiada państwu pochodzenia;

– jest to miejsce, w którym znajdują się rodzina i znajomi;

– dana osoba regularnie mieszka w tym miejscu na podstawie umowy najmu lub jako właściciel, bądź podjęła kroki w tym kierunku;

– miejsce odpowiada państwu, którego dana osoba jest obywatelem;

– w miejscu tym dana osoba ma stałe zatrudnienie lub szuka stałego zatrudnienia;

– dana osoba podziela kulturę tego miejsca.

70. Orzecznictwo Trybunału dotyczące zwykłego pobytu małego dziecka lub niemowlęcia potwierdza znaczenie tych lub podobnych przesłanek (które, co pragnę powtórzyć, nie wyczerpują listy możliwych przesłanek) [50]. Ośrodek interesów życiowych małego dziecka lub niemowlęcia można wywieść z integracji ze środowiskiem rodzinnym i społecznym rodzica, od którego dziecko jest zależne, w oparciu o elementy, które sam Trybunał wskazuje w celu uznania takiego środowiska [51].

[47] W przypadku braku zamiaru porzucenia poprzedni zwykły pobyt nadal nim będzie.

[48] Wyrok HR, pkt 46 i przytoczone tam orzecznictwo.

[49] Zobacz podobnie, w odniesieniu do miejsca zwykłego pobytu zmarłego, wyrok E.E. (jurysdykcja i prawo właściwe dla dziedziczenia), pkt 38; oraz moja opinia w tej samej sprawie (C-80/19, EU:C:2020:230), pkt 49 i nast. W odniesieniu do zwykłego pobytu dziecka zob. między innymi wyrok A, pkt 39.

[50] Można by wskazać także np. zameldowanie się w urzędzie lub, jeśli osoba dorosła mieszka z dziećmi w wieku szkolnym, zgłoszenie dzieci do przedszkola lub szkoły: zob. w tym względzie opinia rzecznik generalnej J. Kokott w sprawie A (C-523/07, EU:C:2009:39, pkt 44).

[51] Wyroki: A, pkt 40; z dnia 22 grudnia 2010 r., Mercredi (C-497/10 PPU, EU:C:2010:829, pkt 53–56); z dnia 9 października 2014 r., C (C-376/14 PPU, EU:C:2014:2268, pkt 52); HR, pkt 44–47.

C. Jeden zwykły pobyt

71. Ustalenie zwykłego pobytu osoby dorosłej i podjęcie na tej podstawie decyzji, który sąd ma jurysdykcję do rozpoznania pozwu o rozwód, należy do zadań sądu, do którego wniesiono pozew. Sąd musi dołożyć starań w celu ustalenia *jednego* zwykłego pobytu jednego lub obojga małżonków.

72. Niewątpliwie art. 3 ust. 1 rozporządzenia nr 2201/2003 nie wyklucza jurysdykcji wielu sądów lub wyboru sądu (forum shopping) w przypadku sporów dotyczących wyłącznie rozwodu, separacji lub unieważnienia małżeństwa. Kwestia jednoczesności postępowań jest przewidziana i rozwiązana w art. 19 ust. 1 i 3 rozporządzenia.

73. Uważam jednak, że argument ten nie uzasadnia jeszcze większej liczby sądów posiadających jurysdykcję, wynikającej z ogólnego dopuszczenia możliwości przebywania *zwykłe* w różnych miejscach jednocześnie w rozumieniu art. 3 ust. 1 rozporządzenia nr 2201/2003.

74. Literalne brzmienie tego przepisu, jego cel i inne względy systemowe przemawiają przeciwko takiej wykładni.

1. Brzmienie literalne i znaczenie słów

75. Artykuł 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 2201/2003 odnosi się w całym tekście do sądów *państwa członkowskiego*, w którym znajduje się *zwykły pobyt*, używając liczby pojedynczej.

76. Jednocześnie, zgodnie z art. 66 tego rozporządzenia, który reguluje stosowanie zasad jurysdykcji w państwach członkowskich o dwóch lub więcej systemach prawnych, „każde odniesienie do zwykłego pobytu w tym państwie członkowskim dotyczy zwykłego pobytu w [*jednej*] jednostce terytorialnej” [52].

77. Ponadto, gdyby zwykły pobyt został zrównany z *ośrodkiem* interesów życiowych danej osoby, zaakceptowanie jednoczesnego istnienia kilku takich miejsc pobytu byłoby niespójne.

78. Nic nie stoi natomiast na przeszkodzie temu, aby istniało wiele miejsc pobytu „de facto” [53], to znaczy, aby dana osoba posiadała – obok zwykłego lub głównego pobytu – jedno lub kilka drugorzędnych miejsc pobytu (w celach wakacyjnych, ze względów zawodowych lub tym podobnych). Te ostatnie nie wywierają żadnych skutków w kontekście art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003.

2. Cel przepisu

79. Dopuszczenie możliwości łączenia miejsc *zwykłego* pobytu nie odpowiadałoby również celowi realizowanemu przez rozporządzenie nr 2201/2003 w art. 3 ust. 1 lit. a).

[52] Wyróżnienie moje.

[53] Wyrażenie „de facto”, w przeciwieństwie do miejsca „zwykłego” pobytu, zaczerpnąłem z opinii rzecznika generalnego P. Cruza Villalóna w sprawie Mercredi (C-497/10 PPU, EU:C:2010:738, pkt 71).

80. Jak już wyjaśniłem [54], cel ten polega na:

– po pierwsze, sprzyjaniu mobilności osób wewnątrz Unii, także w przypadku, gdy przeniesienie pobytu z jednego państwa członkowskiego do drugiego następuje w wyniku kryzysu małżeńskiego;

– po drugie, zapewnieniu pewności prawa i bliskości między jednostkami a sądem.

81. Przyjęte łączniki mają na celu zachowanie równowagi między tymi dwoma celami: służą one zarówno interesom zainteresowanych stron, jak i interesom wymiaru sprawiedliwości. Równowadze tej sprzyja fakt, że kryteria jurysdykcji oparte na miejscu zwykłego pobytu nie otwierają tak wielu możliwości, jak to wynika z tiret zawartych w art. 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 2201/2003, choć mogłoby się tak wydawać prima facie [55].

82. Wykładnia dopuszczająca większą liczbę jednoczesnych miejsc zwykłego pobytu tej samej osoby mogłaby de facto naruszyć równowagę między stronami, rozszerzając możliwości korzystania z kryterium forum actoris. Ponadto zwiększyłaby ona trudności w określeniu z góry, które sądy mogą orzekać o rozwodzie, separacji lub unieważnieniu małżeństwa wewnątrz Unii [56].

83. Powyższe rozważania, jak również te, które zostaną przedstawione poniżej, przemawiają za wykładnią zawężającą pojęcia miejsca zwykłego pobytu zawartego w art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003, nawet jeśli dana osoba mieszka w kilku państwach członkowskich.

3. Miejsce zwykłego pobytu z punktu widzenia kryterium wykładni systemowej (w znaczeniu szerokim)

84. Jeżeli brzmienie, znaczenie i cel art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003 stoją na przeszkodzie przypisaniu przewidzianych w nim skutków prawnych wielości miejsc zwykłego pobytu, to założenie to wykracza poza spory wynikające z kryzysu małżeńskiego, wbrew temu, co sugeruje motyw 8 wspomnianego rozporządzenia [57].

[54] Punkty 57 i 58 niniejszej opinii.

[55] Przesłanki, od których uzależniony jest zwykły pobyt jako kryterium ustalenia jurysdykcji, sprawiają, że jurysdykcja niektórych sądów wzajemnie się wyklucza, a w przypadku innych sądów może się pokrywać. Nierzadko będzie dochodzić do zbieżności kilku kryteriów w stosunku do tego samego państwa członkowskiego.

[56] Zdaniem Komisji (pkt 14 jej uwag na piśmie w miejsce rozprawy) dopuszczenie możliwości dwóch miejsc zwykłego pobytu danej osoby dla celów art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003 „supprime un aléa et augmente la sécurité juridique, en apportant à l'époux qui partage sa vie entre deux États, l'assurance qu'il peut saisir les juridictions de l'un de ces États sans risquer une décision d'incompétence, et les coûts associés à une telle procédure [eliminuje przypadkowość i wzmacnia pewność prawa, gwarantując małżonkowi, który dzieli życie między dwa państwa członkowskie, że może zwrócić się do sądów jednego z państw członkowskich, nie narażając się na orzeczenie o braku jurysdykcji oraz na koszty związane z takim postępowaniem]". Nie przekonuje mnie ten pogląd. Trudność w rozstrzygnięciu kwestii miejsca zwykłego pobytu nie zniknęłaby, gdyby przyjęto, że takich miejsc mogłoby być wiele; przeciwnie, ta wielość stanowiłaby dodatkową wątpliwość, co sąd rozpatrujący spór powinien wziąć pod uwagę przy kształtowaniu swego przekonania. Ustanowienie kolejnej jurysdykcji w art. 3 rozporządzenia zwiększa niepewność co do miejsca, w którym dana osoba może zostać pozwana, również w przypadku małżonka mającego więcej niż jedno miejsce zwykłego pobytu.

[57] „W odniesieniu do orzeczeń rozwodowych, o separacji lub unieważnieniu małżeństwa niniejsze rozporządzenie powinno mieć zastosowanie wyłącznie w stosunku do rozwiązania małżeństwa, a nie takich kwestii, jak przyczyny rozwodu, skutki majątkowe małżeństwa lub inne możliwe kwestie uboczne".

85. Prawodawca europejski rozszerzył to samo kryterium jurysdykcji międzynarodowej na kolejne akty regulujące: a) prawo właściwe dla rozwodów i separacji [58]; b) jurysdykcję międzynarodową w sprawach dotyczących zobowiązań alimentacyjnych [59]; oraz c) jurysdykcję międzynarodową w odniesieniu do roszczeń dotyczących małżeńskiego ustroju majątkowego, związanych ze sprawami dotyczącymi rozwodu, separacji lub unieważnienia małżeństwa [60].

86. Im bardziej rozszerzone zostanie pojęcie „zwykłego pobytu" zawarte w art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003, tym więcej sądów państw członkowskich będzie potencjalnie posiadać jurysdykcję również w tych innych dziedzinach, ze szkodą dla przewidywalności dla zainteresowanych osób [61].

87. Skupię się w szczególności na skutkach dla prawa właściwego dla rozwodu i separacji.

88. Rozporządzenie nr 1259/2010 ma na celu „zagwarantować obywatelom rozwiązania odpowiednie pod względem pewności prawa, jego przewidywalności i elastyczności" [62]. Osiągnięcie tego celu wymaga, aby prawem właściwym dla rozpoznania sprawy co do istoty było zawsze tylko jedno prawo, niezależnie od tego, do jakiego sądu Unii wniesiono pozew o rozwód lub separację prawną. Z tego względu łączniki określone w rozporządzeniu nr 1259/2010, choć jest ich kilka, są zorganizowane „kaskadowo", a nie jako alternatywne.

89. Opisany cel, choć w mniejszym stopniu [63], opiera się ponadto na korelacji pomiędzy sądem a prawem właściwym, ustanowionej w art. 8 rozporządzenia nr 1259/2010 w odniesieniu do prawa właściwego w przypadku braku wyboru prawa przez strony:

– Jako podstawowa wskazówka, poprzez powiązanie różnych sądów posiadających jurysdykcję zgodnie z art. 3 ust. 1 rozporządzenia nr 2201/2003 z łącznikami określonymi w art. 8 rozporządzenia nr 1259/2010.

– Bezpośrednio, jako rozwiązanie dodatkowe: w przypadku niedokonania wyboru prawa przez strony, a także w przypadku braku spełnienia kryteriów określonych w art. 8 lit. a), b) i c) rozporządzenia nr 1259/2010 stosuje się prawo państwa sądu orzekającego zgodnie z lit. d) tego przepisu.

[58] W rozporządzeniu Rady (UE) nr 1259/2010 z dnia 20 grudnia 2010 r. w sprawie wprowadzenia w życie wzmocnionej współpracy w dziedzinie prawa właściwego dla rozwodu i separacji prawnej (Dz.U. 2010, L 343, s. 10).

[59] Artykuł 3 lit. c) rozporządzenia Rady (WE) nr 4/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.U. 2009, L 7, s. 1).

[60] Artykuł 5 rozporządzenia Rady (UE) 2016/1103 z dnia 24 czerwca 2016 r. wdrażającego wzmocnioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych (Dz.U. 2016, L 183, s. 1).

[61] Założenie, że skoro wielość miejsc zwykłego pobytu została przyjęta w ten pośredni sposób w celu ustalenia jurysdykcji, powinna ona również zostać przyjęta przy dokonywaniu wykładni kryterium „zwykłego pobytu" zawartego w tych samych aktach w odniesieniu do powództw, które nie są akcesoryjne, lecz niezależne, nie jest nieracjonalne.

[62] Motyw 9. Ma ono również na celu „zapobiegać sytuacjom, w których jedno z małżonków wnosi pozew o rozwód, ubiegając współmałżonka, aby zagwarantować sobie tym samym zastosowanie w postępowaniu określonego systemu prawa, który uznaje za korzystniejszy z punktu widzenia własnych interesów". Problem ten nie dotyczy art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003, który ustanawia alternatywne zasady jurysdykcji; natomiast jego wykładni należy dokonywać w miarę możliwości w sposób, który nie zagrozi celom drugiego rozporządzenia.

[63] W odróżnieniu od innych dziedzin, w tej dziedzinie zbieżność pomiędzy jurysdykcją międzynarodową a prawem właściwym nie jest głównym problemem: może ona nie wystąpić na początku, jeżeli strony dokonają wyboru prawa właściwego zgodnie z art. 5 ust. 1 lit. a), b) i c) rozporządzenia nr 1259/2010. Należy również przypomnieć, że akt ten, będący wynikiem wzmocnionej współpracy, nie jest stosowany we wszystkich państwach członkowskich.

90. Elastyczne stosowanie pojęcia zwykłego pobytu zawartego w art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003, które zezwalałoby na podwojenie lub zwielokrotnienie jurysdykcji międzynarodowej opartej na tym kryterium, zagrażałoby celowi rozporządzenia nr 1259/2010 na dwa sposoby:

– Poprzez naruszenie korelacji pomiędzy sądem a prawem właściwym w przypadku, gdyby sąd działał jako sąd jednego z miejsc zwykłego pobytu małżonka, lecz musiałby zastosować prawo innego państwa członkowskiego, ponieważ w państwie tym znajduje się wspólne miejsce zwykłego pobytu małżonków [64].

– Poprzez spowodowanie, że dwa lub większa liczba sądów mających jurysdykcję ze względu na miejsce (miejsca) zwykłego pobytu małżonka, znajdujące się w różnych państwach członkowskich, zastosują prawo państwa sądu orzekającego zgodnie z art. 8 lit. d) rozporządzenia nr 1259/2010.

a) Artykuł 3 ust. 1 lit. a) i wyrok Hadadi [art. 3 ust. 1 lit. b)]

91. Proponowana przeze mnie wykładnia zawężająca nie stoi na przeszkodzie wykładni przyjętej przez Trybunał w wyroku Hadadi [65], w którym uznano, w kontekście art. 3 ust. 1 lit. b) rozporządzenia nr 2201/2003, jurysdykcję sądów kilku państw członkowskich, w przypadku gdy zainteresowani posiadają kilka obywatelstw [66].

92. Różnice między sprawą rozstrzygniętą wyrokiem Hadadi a niniejszą sprawą są znaczące. Trybunał wykluczył w tym wyroku, jakoby łącznik „obywatelstwa" był ograniczony do „dominującego obywatelstwa", która to okoliczność jest zupełnie niezwiązana z niniejszym sporem:

– Po pierwsze, przesłanka „dominującego" obywatelstwa nie występuje w art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003; występuje natomiast przesłanka „zwykłego" charakteru pobytu.

– Po drugie, obywatelstwo służące do ustalenia jurysdykcji w rzeczonym art. 3 ust. 1 lit. b) musi być zawsze wspólnym obywatelstwem. W przypadku gdy tylko jedno z małżonków, a nie drugie, posiada podwójne obywatelstwo, dla celów tego przepisu istotne jest tylko wspólne obywatelstwo: małżonek posiadający tylko jedno obywatelstwo nie znajduje się ani w gorszej sytuacji, ani nie odnosi korzyści [67]. Mogłoby to natomiast mieć miejsce, gdyby przyjąć możliwość posiadania wielu miejsc zwykłego pobytu zgodnie z przepisami dotyczącymi jurysdykcji, które opierają się na zwykłym pobycie tylko jednego małżonka [68].

[64] Takie połączenie mogłoby wystąpić w niniejszej sprawie, gdyby sąd francuski uznał swoją jurysdykcję na podstawie art. 3 ust. 1 lit. a) tiret szóste rozporządzenia nr 2201/2003, stwierdziwszy, że IB ma również zwykły pobyt w Irlandii. W takim przypadku, jeżeli strony nie dokonały ważnego wyboru innego prawa, prawo irlandzkie będzie miało zastosowanie co do istoty sprawy zgodnie z art. 8 lit. a) rozporządzenia nr 1259/2010.

[65] Na wyrok ten powołują się w swoich uwagach na piśmie: FA, pkt 71 i nast., rząd portugalski, pkt 36 i nast., Komisja, pkt 13 i 32, a także IB w uwagach na piśmie w miejsce rozprawy, pkt 31.

[66] Wyrok Hadadi, pkt 51 i nast.

[67] Jako powodowi, małżonkowi posiadającemu podwójne obywatelstwo nie przysługuje z tego względu dodatkowa jurysdykcja, ale nie istnieje też dodatkowy sąd posiadający jurysdykcję, do którego można by wnieść powództwo przeciwko niemu.

[68] Wielość miejsc zwykłego pobytu może albo działać na korzyść małżonka, który posiada wiele takich miejsc, w przypadku gdy jest on powodem [w konsekwencji art. 3 ust. 1 lit. a) tiret piąte i szóste], albo obrócić się przeciwko niemu, w przypadku gdy jest on pozwanym, w konsekwencji tego samego art. 3 ust. 1 lit. a) tiret trzecie.

– Po trzecie, łącznik obywatelstwa jest, jak zauważył Trybunał, „jednoznaczny i łatwy w stosowaniu”[69], natomiast określenie „dominującego” obywatelstwa wymagałoby uwzględnienia w każdym przypadku całego szeregu okoliczności faktycznych, które nie zawsze prowadziłyby do jasnego rozwiązania[70].

93. To ostatnie byłoby również możliwe przy stosowaniu łącznika „zwykłego pobytu”. Nie sądzę jednak, aby trudność została rozwiązana (wręcz przeciwnie) poprzez przyjęcie, że w razie wątpliwości należałoby raczej dopuścić istnienie więcej niż jednego miejsca zwykłego pobytu.

94. Takie działanie nie gwarantuje złagodzenia sporów między stronami na temat tego, które miejsce pobytu, spośród kilku, jest istotne dla postępowania. Wprowadza ono raczej nowy czynnik złożoności do dyskusji: za każdym razem, gdy strona posiadałaby dwa lub więcej miejsc pobytu w charakterze zwykłego pobytu, należałoby ustalić, czy wszystkie te miejsca mają w rzeczywistości taki charakter. W ostatecznym rozrachunku zwiększyłoby to ryzyko, że pobyt „de facto” (a nie zwykły pobyt, o którym mowa w art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003) będzie ostatecznie determinować jurysdykcję międzynarodową.

D. Czy ustalenie zwykłego pobytu jest niemożliwe?

95. Rozporządzenie nr 2201/2003 przewiduje rozwiązania, w przypadku gdy jest niemożliwe ustalenie zwykłego pobytu dziecka, ale nie w przypadku osoby dorosłej.

96. To *milczenie* nie jest przypadkowe. W znaczeniu pozytywnym wyklucza ono możliwość istnienia osób, których zwykłego pobytu nie można ustalić (nawet jeśli wiąże się to z trudnościami dowodowymi). W znaczeniu negatywnym potwierdza ono moim zdaniem okoliczność, że nie można uznać, iż osoba dorosła ma dwa lub więcej miejsc zwykłego pobytu w kilku państwach członkowskich dla celów art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003.

97. Gdyby na potrzeby dyskusji przyjąć, że tak nie jest i że rzeczywiście niemożliwe jest ustalenie[71] m.in. zwykłego pobytu w rozumieniu art. 3 rozporządzenia nr 2201/2003, możliwe byłyby dwa rozwiązania:

– zgodnie z pierwszym rozwiązaniem, preferowanym przez Komisję[72], wystarczyłoby, aby jeden z dwóch (lub więcej) ośrodków interesów życiowych zainteresowanego znajdował się w państwie członkowskim sądu, do którego wniesiono pozew o rozwód, aby sąd ten uznał swoją jurysdykcję;

– zgodnie z drugim rozwiązaniem żaden z tych ośrodków interesów życiowych, znajdujących się w kilku państwach członkowskich, nie mógłby służyć do ustalenia jurysdykcji ze względu na zwykły pobyt.

[69] Wyrok Hadadi, pkt 51.

[70] Ibidem, pkt 55.

[71] Istnieje niewielkie prawdopodobieństwo, że dwie sytuacje w *jednakowym stopniu* posiadają elementy charakterystyczne dla zwykłego pobytu. Aby zapewnić zgodność z rozporządzeniem nr 2201/2003, sądy krajowe muszą podjąć starania w celu wskazania jednej z nich, jak wskazałem w pkt 71 i nast. niniejszej opinii.

[72] Punkty 33 i 34 jej uwag na piśmie oraz propozycja zakończenia postępowania.

98. Przedstawione powyżej argumenty przeciwko dopuszczeniu możliwości jednoczesnego posiadania przez tę samą osobę wielu miejsc zwykłego pobytu w kontekście art. 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 2201/2003 skłaniają mnie do preferowania drugiego rozwiązania, jako mniej zakłócającego system jako całość.

99. Ta druga możliwość (która miałaby charakter wyjątkowy) potwierdziłaby fakt, że łącznik „zwykłego pobytu" nie może służyć do ustalenia jurysdykcji międzynarodowej. Gdyby tak było, nie musiałoby to wcale pozbawiać stron ochrony sądowej w Unii, jeżeli miałoby zastosowanie jedno z pozostałych kryteriów określonych w art. 3 ust. 1 rozporządzenia nr 2201/2003 [73] lub jeżeli zastosowano by jurysdykcje ustanowione w prawie każdego państwa członkowskiego [74], których rezydualne stosowanie przewidziano w art. 7.

100. Jedynie pomocniczo (to znaczy po wyczerpaniu lub wykluczeniu rzeczonych możliwości) i wyjątkowo, gdyby było to niezbędne w celu uniknięcia odmowy wymiaru sprawiedliwości, wydaje mi się, że dopuszczalne byłoby przyznanie jurysdykcji sądom mającym siedzibę w którymkolwiek z państw członkowskich miejsca pobytu małżonka, gdyby żadne z tych miejsc nie było uznawane za zwykły pobyt w rozumieniu art. 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 2201/2003.

V. Wnioski

101. W świetle powyższych rozważań proponuję odpowiedzieć na pytanie prejudycjalne zadane przez cour d'appel de Paris (sąd apelacyjny w Paryżu, Francja) w następujący sposób:

Artykuł 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczącego jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000, należy interpretować w ten sposób, że dla celów ustalenia jurysdykcji można uznać tylko jeden zwykły pobyt każdego z małżonków.

W przypadku gdy jedno z małżonków dzieli swoje życie między dwa lub więcej państw członkowskich w taki sposób, że określenie jednego z nich jako państwa zwykłego pobytu w rozumieniu art. 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 2201/2003 nie jest w żaden sposób możliwe, jurysdykcję międzynarodową określa się zgodnie z innymi kryteriami ustanowionymi w tym rozporządzeniu oraz, w stosownych przypadkach, zgodnie z pozostałymi kryteriami obowiązującymi w państwach członkowskich.

W tym samym przypadku jurysdykcja może zostać przyznana w drodze wyjątku sądom państw członkowskich, w których małżonek ma pobyt inny niż zwykły, jeżeli stosowanie rozporządzenia nr 2201/2003 i pozostałych jurysdykcji nie wskazuje na jurysdykcję międzynarodową żadnego państwa członkowskiego.

[73] W niniejszej sprawie, w świetle informacji, którymi dysponuję, uważam, że IB mógłby wnieść pozew w Irlandii jako ostatnim miejscu zwykłego pobytu małżonków, gdzie jedno z nich nadal mieszka, oraz jako miejscu zwykłego pobytu pozwanej.

[74] Wbrew temu, co sugeruje Irlandia (pkt 10 uwag na piśmie w miejsce rozprawy), nie wszystkie państwa członkowskie ustanawiają pozostałą jurysdykcję. Ponadto, nawet jeśli owe państwa to czynią, nie można z niej skorzystać w konkretnym przypadku ze względu na ograniczenie przewidziane w art. 6 rozporządzenia nr 2201/2003.